

D. 1392

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI NO: 12

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

YIL: 2000

SAYI: VI

ŞANLIURFA / 2001

KUŞEYRÎ'NİN LETÂİFÜ'L-İŞÂRÂT ADLI TEFSİRİ'NDE "BESMELE" NİN YORUMU

Ahmet BEDİR*

A. Kuşeyrî ve Tefsiri "Letâifü'l-İşârât"

Abdülkerim b. Havazin b. Abdülmelik b. Talha Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, miladî 986 (h. 376) yılında Nisabur civarındaki Ustava kasabasında doğmuştur. Lakabı ise "Zeynü'l-İslam" yani "İslam'ın ziyneti"dir.¹ Arap olan Kuşeyr kabilesine nispetle anılan Abdülkerim, sofî müelliflerdendir. İlk önce "maliye" okumak için Nisabur'a giderken² orada tesadüfen, devrin büyük mutasavvıflarından Ebu Ali el-Hasan b. Ali ed-Dahhâk'ın (412/1021) bir meclisinde bulundu ve bunun tesiriyle tarikata girip, ona intisap etti. Kuşeyrî çok kabiliyetli biri olduğu için bu ilk hocasından hususî ilgi gördü. Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Bekir et-Tusfî'den fıkıh dersi almasını isteyen hocasının tavsiyesi üzerine fıkıh okudu; aynı tavsiye üzerine, kelâm alimi Ebu Bekir Muhammed b. Hasan el-Fûrek'ten kelâm derslerini aldı.³ Daha bir çok mühim alimden ders aldıktan sonra bütün Horasan'ın tasavvufta en büyük üstadı haline geldi.⁴

İttifakla belirtildiğine göre Kuşeyrî hayatın her alanında başarılı ve becerikli bir mütefekkir. Özellikle "zikir" meclislerinde, müritleri arasında oturup, onların

* Dr.Harran Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Gör. abedir@hotmail.com

¹ ez-Zehabî (h. 738), Siverü a'lâmi'n-nübelâ', Tah.: Şuayb el-Amavud (Dokuzuncu Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-risale, h. 1313), XVII, 250.

² İbn Hallikan (281/894), Vefevâtü'l-a'vân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zemân (Beyrut: Darü's-sadr, 1977), I, 300.

³ ez-Zehabî (h. 738), Ön. ver., XVIII, 228.

⁴ Ahmed Ateş, "Kuşeyrî," İslam Ansiklopedisi, Çeviri: Leiden tabı esas tutularak, telif, tadil, ikmâl ve tercüme sureti ile neşredilmiştir (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), VI, 1035.

suallerine cevap vermesi, kendisine anlatılan ruhî halleri kavrayıp, izah ve tefsir etmesi, müritlerine tatmin edici cevaplar vermesi fevkalâde idi. Kelamî akide bakımından Eş'arî, fıkhîta Şafîî mezhebinden olan Kuşeyrî, Hanefî ve Sünnî akidesini benimseyen Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in veziri Mutezîlî Ebu Nasr Muhammed b. Mansur el-Kündürî'nin, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (324/935) aleyhinde başlatmış olduğu aleyhtarlık neticesinde, harekete geçip, Eş'arî'nin "hadis ashabından" ve "Ehl-i sünnet"ten büyük bir imam olduğunu, kelâm meselesindeki akidesinin Ehl-i Sünnet akidelerine tamamıyla uygun bulunduğunu anlatan bir fetva verdi.⁵ Bunu takip eden miladî 1045 yılında "imla meclisleri" yaptırıp hadis rivayet etmeğe ve yazdırmağa başladığı söylenen Kuşeyrî, Eş'arî aleyhtarlığının yanlış olduğunu talebelerine anlatmış ve müteakip yıllarda İslam alimlerine hitaben "*Şikâyatü ehli's-sünne bi hikâyati mâ nâlehüm mine'l-mihne*" adını verdiği çok uzun bir mektup kaleme almıştır.⁶ Memleketinden değişik siyasî problemler neticesinde kendisine tat vermeyen Kündürî tarafından hapse atılmış ve yakınlarının yardımı ile hapisten çıktıktan sonra, hacca gitmiştir. Dönerken Bağdat'a uğramış (448/1056) ve geniş bilgisi, şairliği ve belagatı ile Abbasî halifesi el-Kaim Biemrillah'ın teveccühlerini kazanmıştır.⁷ Sultan Alparslan'ın hükümdar olup, Kündürî'yi idam etmesinden sonra, Bağdat'tan memleketine dönen Kuşeyrî —ki ta Mekke'de iken "keşif yolu ile" onun öldürüldüğünü arkadaşlarına söylemişti⁸—, bundan sonra hayatının son 25 yılını hadis yazdırmak ve eserler okutmak suretiyle geçirdi ve miladî 1072'de (h. 465) vefat etti. Kaynakların verdiği bilgilere göre Kuşeyrî'nin 25 kadar eseri vardır.⁹ Tefsir alanında onun "*et-Tefsîrü'l-Kebîr*" (kayıp)¹⁰ ve "Besmele" ile ilgili üzerinde çalışma yaptığımız bu makalenin kaynağı "*Letâifü'l-İşârât bi tefsîri'l-Kur'ân*" adlı bir İşarî tefsiri de vardır.¹¹

Söz konusu eser, İşarî Tefsir geleneğine uygun bir şekilde yazılmasına rağmen, tasavvufî tefsirler içinde anlaşılması en kolay ve güzel edebî bir üslupla ele alınıp izah edilmiştir. Zira İbn Arabî'nin tefsiri gibi bazı tasavvufî tefsirler vardır ki, zahiriyle hiç ilgisi olmayan kapalı mânalar içermeleri ve ayetlerin delalet sınırlarını aşmaları dolayısıyla, müellifleri hakkında ciddi tenkitler yapılmış, hatta küfre varacak derecede ağır ithamlarda bulunulmuştur.

⁵ Subkî, Abdülvahhab b. Ali (771/1370), *Tabakâtü's-Safî'ivveri'l-kübrâ*, (Beyrut: 1396/1976) II, 259.

⁶ Ahmed Ateş, Ön. ver. VI, 1036.

⁷ İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirazî (h. 476), *Tabakatü'l-fukahâ*, Tah.: Halil (Beyrut: Darü'l-kalem), I, 251.

⁸ Ahmed Ateş, Ön. ver., VI, 1036.

⁹ ez-Zehabî (h. 738), Ön. ver., XVIII, 232.

¹⁰ Letâifü'l-İşârât'ı tahkik eden yazar, bu tefsirin beşinci cildini "Sofya İlimler Akademisi"nde bulunduğunu ifade ediyor. Bkz. Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, Tah.: İbrahim (Kahire: Darü'l-kitabî'l-arabî), I, 38. (Tahkik edenin ön sözü).

¹¹ Kelamî görüşleri ve eserleri için Bkz. Akkuş Süleyman, "Kuşeyrî'nin hayatı, eserleri ve kelamî görüşleri." (Yayımlanmamış Doktora Tezi., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997).

Besmele ile ilgili olarak Âlûsî tefsirinde —sûre başlarında zikretmesinin dışında— Kur'an'ın otuz cüzünden her birine de besmele ile başlamış, bu arada Fatiha sûresini izah ederken, besmelenin lirik yorumuna az da olsa girmiştir.¹²

Kuşeyrî'den (465/1072), yaklaşık beş yüzyıl sonra gelen Şeyh Ulvan Baba Nîmetullah b. Mahmud el-Azerbaycanî (920/1514), *el-Fevâtiḥü'l-ilâhiyye ve'l-mefâtiḥü'l-ğaybiyye* adlı tefsirinde¹³, Kuşeyrî'nin "besmele" yorumu gibi bir üslup takip etmiştir, yani her sûre başında bulunan besmeleyi ayrı bir tarzda yorumlamıştır. Ne var ki, o, Kuşeyrî'den sonra geldiği için, biz Kuşeyrî'nin besmele yorumunu bu makalede değerlendirmek istedik.

Bu akıcı ve edebî bir üslupla yazılan tefsirin belirgin özellikleri şunlardır: Tefsir'de geçen Tasavvufî fikirlerin, büyük olsun küçük olsun, Kur'an'dan bir aşl ve Sünnet'ten bir dayanağı vardır. Yine bu tefsirde, *işaret ehli*, tasavvufî düşünceleri için en güzel bir taibik alanı bulur.¹⁴ Tefsirde her lafzın kendine özgün bir edası ve her kelimenin yerine göre farklı bir anlamı vardır. İşaret ehli, Kur'an'daki tekrarların, parlak bir hikmeti olduğunu kabul ederler. Bu nedenle Kuşeyrî'ye göre Kur'an sûrelerinin başlarında bulunan her bir "besmele" bulunduğu sûreden bir ayet sayılır. Her sûre için tekrar edilen besmele, sûrenin ihtiva ettiği genel anlama uyan bir işaret ve mânayı haizdir ki, bu çok özgün bir yorumdur. Böylece her "besmele", diğer sûrelerde bulunan besmele'nin anlamında başka bir anlam içerir. Hatta "fevâtiḥü's-süver" (Sûre başlangıçları) ve "Kur'an'ın tıslımları" sayılan "Ḥurûf-i muḳaṭṭa'a'nın (Sûre başlarında bulunan esrarlı harfler) kendilerine mahsus farklı anlamları vardır. Mesela Bakara sûresinin başında bulunan *الم* in Âl-i İmran sûresindeki *الم*, den başka bir anlamı vardır.¹⁵

Letâifü'l-İşârât tefsirinde yapılan yorumlar, akli bir yorumun ötesinde Tasavvuf Literatürüne göre, kalp gözü açık olan bir müfessirin ilhamlarının ürünüdür. Zira müellifin, önce yazmış olduğu "et-Teysîr fi't-tefsîr" ismiyle bilinen "et-Tefsîrü'l-kebir" adlı eseri, rivayet ve dirayet metodlarının neticesinde elde edilen bir mahsul iken, bu tefsir, ilahî feyizlerin, ve rabbanî ilhamların bir semeresi olmuştur. Kuşeyrî bu tefsirinde, tasavvufu —büyük olsun küçük olsun— her ilmin Kur'ânî bir temele dayandığını ihsas ettirmiştir.¹⁶ Böylece, tasavvufun Grek, Fars, Hint, Hristiyanlık gibi doktrinlerden ithal olmadığını ispat etmiştir.

Kuşeyrî, "hakikat ilmi" dediği tasavvufun, "şer'i ilim"lere zıt olmadığını ispat etme hedefine bağlı olarak söz konusu tefsiri yazdığını belirtmiştir. Kuşeyrî tefsirinin diğer tasavvufî tefsirlerden bir başka farkı da şudur: Diğer tefsirlerde müfessirler, tasavvufî görüşlerini ispat için ayetlerin mânâ alanını alabildiğine zorlarken, Kuşeyrî buna pek tevessül etmemiştir. Yani ayetlere boyun eğecek yerde,

¹² Bkz. el-Âlûsî (h. 1270), *Rûḥü'l-maânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-sebû'l-mesânî* (Beyrut: Darü ihyâi't-türâsi'l-arabî), I, 67.

¹³ Söz konusu tefsir hakkında, M. Halil Çelik, 100. Yıl Ünivesitesi Sosyabilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak "Nîmetullah Nahcivani ve Tefsirdeki Metodu" adıyla bir doktora tezi yapmıştır. Yıl, 1995.

¹⁴ Kuşeyrî, Ön. ver. (Mukaddime), I, 10.

¹⁵ Kuşeyrî, Ön. ver. (Mukaddime), I, 10-11.

¹⁶ Kuşeyrî, Ön. ver. (Mukaddime), I, 18.

ayetleri kendi isteklerine uydurmaya çalışanlara ve tefsirlerini "felsefe meclisleri" haline çevirenlere uymamıştır.¹⁷

B. Besmele Hakkında Ön Bilgi

"Tesmiye" veya "Besmele", "Bimillâhirrahmanirrahim"i yazmak veya okumak anlamına gelen بِسْمِ اللّٰهِ fiilinden mastar veya menhût bir kelimedir.¹⁸ "E'üzübesmele" ise "E'üzübillâhimineşşeytânirracim" cümlesiyle birlikte besmelenin ortak adıdır. Diğer dinlerde de "besmele"ye tekabül eden kelime ve tabirler vardır. Bu cümleden olarak Hinduizm'de "om" lafzı; Yahudilikte "bâ-šem" ifadesi; Hıristiyanlık'ta "baba, oğul ve kutsal ruh" veya "Rab İsa'nın adıyla" ifadeleri, "besmele" yerine kullanılır.¹⁹ İslam'dan önceki Araplar işlerinde bazen *Bismi'l-lât* ve *Bismi'l-uzzâ* diye putlarının adıyla, bazen de "bismikallâhümme" diye telaffuz eder ya da başlarlardı.²⁰

Kaynaklara göre "besmele"nin son şeklini alıncaya kadar geçirdiği değişiklikler şunlardır: İslam öncesinde olduğu gibi, İslam'ın ilk devirlerinde "bismikellâhümme/ بِسْمِ اللّٰهِ" ibaresi kullanılmıştır.²¹ "bismillâhi mecrâhâ/بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرًا" ayetinden (Hud 11/41) sonra Hz. Peygamber'in emriyle "بِسْمِ اللّٰهِ" şeklinde "بِسْمِ اللّٰهِ /bismihi" veya "بِسْمِ اللّٰهِ" yazılıp söylenmiş ve bu şekil besmelenin en kısa ifadesi olarak günümüze kadar ulaşan geniş bir kullanıma sahip olmuştur.²² Neml sûresinin "innehu min süleymâne ve innehu bismillâhirrahmânirrahim/ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ" (Neml 27/30) ayetini takiben son şeklini almıştır.²³

Kur'an-ı Kerim'in insanlara hitap eden yönlerinden birisi de, yaratıcı ile insanlık alemi arasındaki münasebeti bildirmektir. Besmele'nin başındaki "ba" edanı (بـ harfî) bu münasebeti ortaya koymakta ve kulun yaratandan yardım isteyerek, hep O'na bağlı kalışını ifade etmektedir. Arapça cümle yapısı itibarıyla besmeleden önce "ba"nın ilgili bulunduğu mahzuf bir fiil vardır. Bu, besmele ile başlanacak herhangi bir fiildir: "Bismillah diye başlıyorum", "bismillah diye kalkıyorum", "bismillah diye hayvan kesiyorum" gibi. Bu cümleden olarak, sûrelerin başında bulunan

¹⁷ Kuşeyri, Ön. ver. (Tahkik edenin ön sözü), I, 36.

¹⁸ Edebî istilahta iki ve daha çok kelime kısaltılarak bir kelime yapılır. İşte buna "menhût (yontulmuş) kelime" denir. "Elhamdülillah" yerine "hamdele" vb. demek gibi. Bkz. Asum Efendi, *Okyanüsü'l-basîd fi tercümeti'l-Kamüsü'l-muhîd* (h. 1250), III, 142.

¹⁹ Suat Yıldırım, "Besmele" *Türkiye Divanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Dinayet Vakfı, 1992), V, 529.

²⁰ Suat Yıldırım, Ön. ver., V, 530.

²¹ M. Uğur Derman ve Mustafa Uzun, "Besmele/Hat" *Türkiye Divanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Dinayet Vakfı, 1992), V, 533.

²² Bkz. Wensinck, *Mu'cem* "isim" mad.

²³ Bkz. Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-Kurtubî, Ebu Abdillah (h. 671), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Tah.: Ahmed Abûlâlim (İkinci Baskı, Kahire: Darü's-Şûub, h. 1372), I, 92. Bir takım yazışmalarda Allah'ın adı yazılı bulunan kâğıdın ayak altına düşüp çiğnenmemesi gerekçesiyle, besmele yerine, sonu içine kıvrık "be" harfî şeklinde (بـ) işaretinin kullanıldığı görülmektedir.

besmelelerin mahzuf fiilinin, Kur'an'ın ilk nazil olan ayetinin ilk kelimesi olan "إِقرأ /oku" fiiliyle ilişkili olduğu kabul edilebilir.²⁴

Neml sûresinin 30. ayetinde geçen bismelenin Kur'an'dan bir ayet olduğu hakkında icma vardır. Ancak Tevbe sûresi istisna edilirse, Kur'an'daki sûre başlarında bulunan 113 bismelenin her birinin müstakil birer ayet olup olmadığı meselesi, ihtilaflı olup, bu konudaki görüşleri şu dört grupta toplamak mümkündür:

1. Bu besmelelerden hiçbirisi ayet değildir. 2. Her biri müstakil bir ayettir ve sûrelerin arasını ayırmak için nazil olmuştur. Başında bulunduğu sûrenin bir cüzü de değildir. Son devir Hanefî alimlerine göre bu görüş Ebu Hanife'ye dayandırılmaktadır. 3. Her biri, başında bulunduğu sûreden bir ayettir. İmam Şafî de bu görüşün savunucularındandır. 4. Yalnız Fatıha sûresinin başındaki besmele bir ayet olup süreye dahildir; diğerleri ise ayet değildir. teberrüken yazılmaktadır. Bu da yine Şafî'ye nispet edilmektedir. Şafî, besmele hakkındaki görüşlerinde sabit bir tutum içinde değildir.²⁵

Kuşeyrî ise amelde Şafî mezhebinden olduğu için yukarıda zikredilen gruplardan üçüncü gruba girmektedir.²⁶ Yani sûre başlarındaki her bir besmeleyi müstakil birer ayet olarak kabul eden Kuşeyrî, Kur'an'da tekrarın olmadığına inanır ve ona göre, her bir sûrenin başında bulunan besmele, ayrı ayrı anlam ifade eder, falanca sûrede bir mâna, şu sûrede başka bir mâna ihtiva eder. Bu bağlamda Kuşeyrî'nin besmele yorumu çok orijinaldir. Dolayısıyla biz, bismelenin kelimelerini ayrı ayrı ele alıp, müellifimizin her bir sûrede besmeleye kazandırdığı anlamlara temas edeceğiz.²⁷

Kuşeyrî, Tevbe sûresinin başında bismelenin olmamasını şöyle izah eder: Allah (cc) bu sûreyi "besmele"den tecrit etti ki, herkes, Allah'ın dilediğini dilediğine verdiğini, dilediğini dilediği ile tek başına bırakabileceğini anlasın. Onun yaratmasının herhangi bir sebebe bağlı olmadığı, fiillerinin de, herhangi bir gayeye ve herhangi bir ihtiyaca yönelik olmadığı anlaşılsın. Kur'an'ın muhatapları bilirler ki, bu besmele ayeti Kur'an'da nazil olmuştur.²⁸ Kimi bu sûrenin başında besmeleyi

²⁴ Suat Yıldırım, "Besmele" *Türkiye Divanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Dinayet Vakfı, 1992), V, 530; Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Halid et-Taberî (h. 310), *Câmi'ü'l-bevân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Darü'l-fikr, h. 1405), I, 51; Şihabüddin Ahmed b. Muhammed (h. 815), *et-Tibyân fi tefsir-i ğaribi'l-Kur'ân*, Tah.: Fethi Enver (Birinci Baskı. Kahire: Darü's-sahabe li't-türas bi tanta, m. 1992), I, 50.

²⁵ Bkz. Suat Yıldırım, *Ön. ver.*, V, 530; Ahmed b. Ali er-Razî el-Cassas, Ebu Bekir (h.370), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Tah.: Muhammed Sadık, (Beyrut: Darü'l-ihyai't-türasi'l-arabi, h. 1405), I, 7; Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-Kurtubi, Ebu Abdüllah (h. 671), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Tah.: Ahmed Abülalim (İkinci Baskı. Kahire: Darü's-şüub, h. 1372), I, 92-96; Muhammed b. İdris eş-Şafî, Ebu Abdillah (h. 204), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Tah.: Abdülganî (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiiyye, h. 1400), I, 63.

²⁶ Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*. Tah.: İbrahim (Kahire: Darü'l-kitabi'l-arabi), I, 38. (Tahkik edenin ön sözü).

²⁷ Tasavvufî tefsirler hakkında doktora ve sair farklı çalışmalar yapılmasına rağmen, onun bu ilginç yanına hiç değinmediklerini müşahede ettik. Mesela, Dilaver Selvi'nin Şüle Yayınları arasında çıkan "Kur'an ve Tasavvuf: Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı" adındaki doktora tezinde, Kuşeyrî'nin bu önemli tarafına bakılmadığını müşahade ettik. Bkz. Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf* (Şüle Yayınları, 1997), s. 144.

²⁸ Kuşeyrî, *Ön. ver.*, III, 5.

zikretmez. Çünkü bu sûre kâfirlere karşı ağır bir ültimatom ile başlıyor. Bu işaret yollu bir yorum olsa bile zayıftır. Hakiki anlamda ise böyle bir yorum uzak görünüyor. Çünkü Kur'an'daki "Beyyine", "Kâfirûn", "Hümeze" ve "Tebbet" gibi bazı sûreler, ilk defa kâfirlerden bahisle başlıyor ve her birinin başında ise besmele vardır. O kadar ki, bu gibi sûrelerde kâfirler ve onlara olan ağır ithamlar anlatılsa bile, bunlar, "Tevbe" sûresindeki gibi ağır bir "ültimatom" mahiyetinde değildir. Bu itibarla denebilir ki, yüzden, muhtevası "rahmetle dolu" olan besmele, bu sûrenin başında zikredilmemiştir. Zayıf bir görüşe göre, bu sûrenin besmele gibi bir ayetten tecrit edilerek yazılması, bir "ayrılık" ihtarıdır. Namazda en uygun olanı, besmeleyi okumayı terk etmekten korkmak gerekir. Zira namazda besmeleyi terk etmek, tam bir vuslata ve layıkıyla namaza kendini vermeğe manidir.²⁹

Esas konuya gelince, önce de ifade ettiğimiz gibi, Kuşeyrî her sûrenin başında yazılı bulunan besmeleyi, o sûreden bir ayet olarak kabul etmekte ve Kur'an sûrelerinin başlarındaki besmeleyi ayrı ayrı tefsir etmektedir. Kimi sûrelerin başlarındaki besmele yorumlarının diğerler bazılarıyla aynı olduğu tespit edilmişse de, genel mânada bunda başarılı olduğu söylenebilir. Kuşeyrî'nin bu tarz bir besmele tefsiri, Nahcivanî hariç diğer müfessirlerin yorumunda görülmez. Biz burada, her sûre başında bulunan besmele yorumunu "besmeleden hemzenin kaldırılması", "besmelenin *ba* harfi", "besmeledeki *isim* kelimesi", "besmeledeki *Allah* lafzi", "besmelenin *er-Rahmani'r-rahim* bölümü" ve nihayet "besmelenin hepsi" olmak üzere altı başlık altında toplamayı ve Kuşeyrî'nin lafızlarını tefsirî bir tercüme yapıp, farklı sûrelerin başlarındaki yorumları bu altı bölüme ekleyerek bir kompozisyon yapmayı uygun bulduk. Tırnak içine aldığımız kelimeler ise *tasavvufî* anlamı ihtiva eden kelimelerdir ki, bunların mânasını bazen metinde bazen de dipnot vererek izah ettik.

1. Besmeleden "hemze"nin kaldırılması

Besmelede "ismin" başında bulunan "hemze-i vasi"nin, —yani با اسم olması gerekirken "ba" ile "sin" arasındaki "vasıl" hemzesinn— uygulamada bir aslı yoktur. Konuşmaya sakinle başlanması amacıyla buraya getirilmiştir. Hatta "elif" harfinin başı yukarı çıktığından "ba" harfine ekinden düşürülüp "sin" harfine bağlanmıştır. Fakat görünürde lafız olarak bulunmasa bile, yine de bir kalıntısı vardır.³⁰

2. Besmeledeki "ba" harfi

Bismillah'taki "ba" harfi-i tazmîn'dir. Bu durumda, anlamı: "Bütün hadiseler Allah'ın sebep olmasıyla ortaya çıkar, bütün yaratıklar O'nun vücuda getirmesiyle meydana gelirler. Göz olsun, iz olsun, toz olsun; taş olsun, balçık olsun; yıldız olsun, ağaç olsun; resim olsun, harabe olsun; hüküm olsun, illet olsun; yaratılan hiçbir

²⁹ Kuşeyrî, Ön. ver., III, 5. Anladığımız kadarıyla, müellif, bu son ifadeleri, toplu kılınan namazlarda, besmelenin açık bir şekilde okunmasını yasaklayan, diğer mezheplere karşı söylemiştir. Zira her mezhepte zaten besmele çekmek vardır.

³⁰ Kuşeyrî, Ön. ver., III, 284. Besmelenin başındaki *elif harfi*, kimi müstensihlerce, özellikle hattatlarca, yazılmamış olsa bile, besmelenin bütünü söz konusu olduğunda buna riayet edilmiş —hatta bunda icma olduğu belirtilmiş—, bir kısmı söz konusu olduğunda her müfessir ve yazarın bu imlaya dikkat etmediği görülmüştür, kimi. باسم kimi de با اسم şeklinde yazmıştır.

yaratık, tanzim ve koodine edilen hiçbir sistem yoktur ki O'nunla vücuda gelmesin. Hakiki anlamda varlık O'nun varlığı ile. Hakiki anlamda hükümlerlik O'nundur. Bu varlıkların başlangıcı Hak olan O'ndan geldi ve yine Hak olan O'na dönecektir. O'nu bir kabul eden istikameti bulur. O'ndan sapan inkârcı ise bilerek sapıtır. O'nu itiraf eden, O'na arif olur. Yine bu yüzden O'ndan geri kalan suç işler."³¹ Bazıları "besmele"nin ba'sından evliyalara karşı feza genişliği iyilik (el-birr) verdiğini anlamışlardır. İnsanlar, bismillah lafzını duyunca "ba" ile Allah'ın onları her türlü kötülükten koruduğunu anlarlar. Kimileri de, "ba" harfiyle onun güzelliğini ve parlaklığını (behâ) hissederler.

"Ba" harfi, zatında kesre ile harekelidir. Arapça'da hangi ismin başına gelirse onun sonunu kesre yapar. Yazı olarak, hattı da kısa bir çizgidir. Diğerlerinden (ث، ي، ت) kendini ayıran noktası ise "tek"tir. Bu da son derece "kılet/azlık" ifade eder. Sonra bir şey daha var; "ba" harfinin noktası, harfin altına konur. Bu itibarla, "ba" harfi, bütün veçheleriyle, tevazu, yumuşak başlılık ve söz dinlemeye de bir işarettir. "Ba" harfinin, Allah'ın sırf hakikat ehlinin kalplerine ilham ettiği keşif ve keramet lütuflarını beyan anlamı verdiği de söylenir. Herkese gizli kalan bu "beyan" ile "gayb" onlara açılır, "haber" onlara aynı ile ayan olur; her ne kadar insanlar bunu bilmese de onlarda bu özellik varır.³²

Gramerde "tağmîn" ve "ilşâk" bildiren "ba" harfi, işaret eder ki, kim ne bilirse Allah'ın bildirmesi ile bilir. Kim nerde durursa, Allah'ın durdurması ile durur. Böylece Allah'a ulaşmak da O'nun ihsanı ile olur. Her kim de O'ndan geri kalırsa, bu da yine Allah'ın onu yardımsız bırakması iledir.³³

Besmele'deki "ba" harfi, "Muvahhidin sırrının", ahretteki ilk hesapta sorguya (hisab-ı hidsân)³⁴ çekilmesine ve (günah adına) olmuş olacak her şeyden beraat edeceğine işaret eder. Aynı zamanda, üzüntü ve sevinmede, "şiddet" ve "rahatlık" anlarında "masivadan kopup Allah'a bağlanma" anlamına gelen "inkıta"ya da bir işaret vardır.³⁵

3. Besmele'deki "isim" lafzı

"İsim" kelimesinin neden türetildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimi bunun, "Ululuk, büyüklük" anlamına gelen المسمى mastarından türemiş olabileceğini savunurken, kimi de "yanık, dağlama, damgalanma" anlamına gelen المسمومة kökünden geldiğini kaydeder.³⁶ İlkine göre, "kim bu ismi zikrederse, rütbesi en yüksek menzillere yükselir"; "kim bu ismi kavrarsa haleti pervaz eder", "kim bu ismi dilinden eksik etmezse himmeti âlileşir". Bu takdirde, rütbenin üstünlüğü, sevap ve

³¹ Kuşeyri, Ön. ver., I, 56.

³² Kuşeyri, Ön. ver., II, 212.

³³ Kuşeyri, Ön. ver., III, 165.

³⁴ Mevcut büyük kaynaklara müracaat ettiğimizde "Hesab-ı Hidsan"ın ne olduğu hakkında tam ve net bir bilgi elde edemedik. Yalnız, "hesab" ve "hidsan" sözcüklerinden yola çıkarak, "İnşikak" süresi "hemen bir kolay hesap ile hesaba çekilir, geçer" mealindeki sekizinci ayeti göz önünde bulundurarak, bunun anlamının "sade kitaba bakılıp geçirilen" bir hesap olduğuna ve Kuşeyri'nin burada ilk hesap olduğunu kastetmiş olabileceğine kanaat hasıl oldu.

³⁵ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 339.

³⁶ Kuşeyri, Ön. ver., I, 64; II, 5; III, 164; IV, 238.

hayırların çoğaltılmasını gerektirir. Heyet üstünlüğü ise nur ve sırların ortaya çıkmasını gerektirir. Yine âli himmetlik, günahla bulanmaktan sakınmayı gerektirir. *İkinci görüşe göre ise*, "kim bu ismi zikrederse artık ibadet damgası ile mühürlenir", "kim bu ismi artık dilinden düşürmezse irade mührü ile damgalanır", "kim bu ismi severse özel hassalara sahip olur", "kim bu ismin hakikatini kavratsa ihtisas nişanesi ile bilinir". İbadetle dağlanmak ise cehennem ateşine girme korkusunun daha ileri olduğunu gerektirir. İrade mühürlü olmak ise, çok istediği Cennetin haşmetini gerektirir. Hassası dağlı olmak ise, bütün aleme üstün olarak yaratılan insanın gururunu kırmayı gerektirir. İhtisas nişanesi ise, gerçek sultanın istilası anında hükmü kaldırmayı gerektirir.³⁷ Kim besmeleyi okunmayı sürdürürse, Yüce Allah hakkındaki evhamları kalker; kim de ondan uzak durursa ayrılığın ateşiyle kalbi dağlanır.³⁸ Besmele'nin içindeki "ism" kelimesini işiten bir insan zahiri mücadeleleri anlar. Himmeti ile "müşahede"³⁹ ufuklarına yükselir. Olup bitenlerin zahiri durumlarını anlamaktan yoksun olan kimse, Allah'ın sırlarına ulaşmada himmetini kaybeder. Böylece "besmele" okumakla ondan doğacak latif halleri ve de safi haliyle "kurbîyetin"⁴⁰ güzelliklerini kaybeder.⁴¹

İnsanlar arasında konuşulurken, teberrüken بسم الله denilmekte, fakat *billah* denilmemektedir. Bu iki terkip arasında şu fark vardır. Bilginlere göre "isim" ile "müsemma"nın aynı olduğu kabul edilir. Bu durumda, ehl-i irfana göre, Allah'ın dupduru ve safi bir şekilde gönüllerde taht kurması için, kalbin bütün beklentilerden arınması: sırların, onların meydana gelmesine engel olacak şeylerden keşfedilip çıkarılması gerekir.⁴² Kimi alimler bismelenin "ismi"nden, asfiyaya verilen sırrı; "mim"inden, ehl-i velayete verilen cömertlik ve şükranı anlamışlardır. Böylece, Allah'ın onlara verdiği feza dolusu iyilikle (el-birr) O'nun sırlarını idrake çalışırlar; Allah'ın onlara verdiği şükran duygusuyla O'nun emrini muhafaza ederler. O'nun kadrini de böylece takdir ederler. İnsanlar, "bismillah"ı duyunca onun "sin"i ile, Allah'ın onları her türlü ayıptan selamete çıkaracağını anlarlar; "mim" ile O'nun ne büyük izzete sahip olduğunu kavrar ve överler.⁴³ Kimileri de "sin" harfi ile onun erişilemez yüceliğini (Senâ), "mim" ile onun hükümranlığını (mülk) hatırlarlar.

Allah'ın ismi duyulunca "heybet"⁴⁴; saygıya dayanan korku, hasıl olur. Heybet ise, "fena"⁴⁵ ve "gaybet"⁴⁶ gerektirir.⁴⁷

³⁷ Kuşeyri, Ön. ver., II, 5; III, 164.

³⁸ Kuşeyri, Ön. ver., II, 5.

³⁹ Tasavvufta, Hakk'ın gönüllerde hazır olması anlamına veya sâlikin kendisini kaypedip Hakk'ı bulmasına "müşahede" denir.

⁴⁰ Tasavvufta, insanın maveralara/ötelere yelken açıp cismanîyetin çeperini aşması ve Allah'a yaklaşması demektir. Allah'ın manevî anlamada, kullara yakınlığından da söz edilebilir.

⁴¹ Kuşeyri, Ön. ver., I, 64-65.

⁴² Kuşeyri, Ön. ver., I, 56.

⁴³ Kuşeyri, Ön. ver., I, 56.

⁴⁴ Tasavvufta, "korku"nın boyutlarının biri "heybet" ve diğeri de "haşyet" olduğu belirtilmiş ve her ikisi de *korku* ve *saygı* düşüncesinden kaynaklanıp, daha derin anlamlarıyla, heybet daha çok "fırar" yörengeli, "haşyet" ise "iltica" merkezlidir.

Bismillah'da bulunan "sin" harekesi sakin olan bir harftir. "Ba" harfi ile birlikte düşünüldüğünde, şöyle mütalaa edilir: Öyle "tevazu ve alçakgönüllülüğü" "cühd ve tevessülü" kolayca nasıl bırakırsınız da: sonra kaderi bekleyerek huzurlu olursunuz? Zira, Allah ihsanı ile kabul edip iyilik yapar; işte arzu edilen de budur. Eğer bir hükmi reddederse, bu takdirde (hayır olsun ve şer olsun) bütün hükümleri o verir. Rızasına uyana, O'nun takdiri tam uygun düşmektedir. O takdirde, "nim" harfi, eğer dilerse onun vereceği ihsanını işaret ediyor. Lütuf ve ihsanda bulunmasa bile, sana düşen şey, Allah'ın takdirine uyman ve ona rıza göstermendir.⁴⁸ "Mim" harfi, evvela, Hakk'a karşı bir sevgiye işaret sayılır ki, O'nu sevmek elzemdir. Şu kadar var ki, her sevginin kaynağı O'dur. Her kimde sevgi varsa, kendilerine verilen bu sevgi duygusu ile severler. O'nun yönlendirmesi ile isterler. O'nun dilemesi ile murad ederler. Muvahhitlerin esrarla dolu manevî gezilerinde, mola yerinde deveyi çöktürürken "bismillah" derler. Bu mahalde iskân ederken, kutsiyetin bahçelerinde otlarlar, üns'ün⁴⁹ meltemleriyle soluklanırlar. "Bismillah" fukaranın kalbinde bir mola yeri, zengin için bir arafattır. "Bismillah" sözü, dostların baharıdır ki, gülleri, vuslat lütufları; çiçekleri ise "kurbîyet" in ekstralarıdır.⁵⁰ "Bismillah" ı iştirmek, kalbin rahatı ve zıyasıdır. Ruhların şifası ve devasıdır. "Bismillah" ariflerin yol azığıdır; Onunla sıkıntı ve zorlukları geçerler; istiklalleri ve bekaları ona bağlıdır.⁵¹

"Bismillah" öyle bir aziz bir Zat'ın ismidir, herkim O'na kulluk ederse cihat etmiş olur. Herkim de Allah'ı isterse, baş koyup yattığı yastığına artık veda eder. Herkim Allah'ı bilirse, artık O'ndan başka dostlarını yadsır. Kime "bismillah" demek müyesser olursa, onun sevgisine kendini adar. Kim hakkıyla "bismillah" derse kendi ismini bile unuttur. Kim "bismillah" a şahit olursa aklını da beynini de bu uğurda kaybeder.⁵² O öyle bir aziz isimdir ki, kalpler muhabbetine celp olmuştur. O'nun muhabbetine adanmayan her kalbin, erişeceği başka hiçbir çare kalmaz.⁵³ "Bismillah" diyen, kalbinde sebebini bilemediği bir vecde şahit olur.⁵⁴

Besmeledeki "sin" ise, gaipten meydana gelen şeylerin altında, edep şartına riayetle, bütün durumlarında muvahhitlerin "sükûn"larına⁵⁵ işaret eder.⁵⁶

⁴⁵ Allah'tan başka maksut, Allah'tan başka meşhud, Allah'tan başka mevcut yoktur, şeklinde üç mertebede ifade edilen bu tabir, sırası ile: kulun sırf Allah'ın irade ve isteğine göre hareket etmesi, her şeyi Allah'ın tecellisi olarak görmesi, her şeyi hem Allah olarak bilmek hem de Allah'ın tecellileri olarak görmek anlamlarına gelmektedir.

⁴⁶ "Gaybet" sâlikin, Hak'tan gelen feyiz ve tecellinin çokluğu ve kuvveti sebebiyle çevresinin ve bizzat kendisinin ne yaptığını fark edemeyecek şekilde kendini kaybetmesidir.

⁴⁷ Kuşeyrî, Ön. ver., II, 91.

⁴⁸ Kuşeyrî, Ön. ver., II, 211-12.

⁴⁹ Reza ve bast halinin üstünde ve onlardan daha güçlü neşe haline "üns" denir.

⁵⁰ Kuşeyrî, Ön. ver., II, 212.

⁵¹ Kuşeyrî, Ön. ver., III, 47.

⁵² Buradaki ifadeler gerçek anlamlarıyla kullanılmamıştır. Tasavvufi hallere düşer, "hal içre hal" yaşar anlamındadır.

⁵³ Kuşeyrî, Ön. ver., III, 90.

⁵⁴ Kuşeyrî, Ön. ver., IV, 238.

⁵⁵ Tasavvuf'ta, Hakkın huzurunda ve onun inayeti dahilindeki ruhi rahatlığa, "sükûn" denir.

⁵⁶ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 339.

Besmele'nin "nim"i ise, Allah'ı hakkı ile bilen ve O'na itaati bir ahlak haline getiren muvahhitlere olan ihsanına (minnet) işaret eder.⁵⁷

4. Besmeledeki "Allah" lafzı

Ehl-i tahkik, "Allah" isminin, bir iştikakı olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hususi bir alanda kullanmak için özel bir isim olduğu da belirtilmiştir. Bu Allah lafzı marifet ehlinin kulağında çınlayınca, ondan ancak Allah'ın varlığı anlaşılır. Bu sözün gerçek anlamının kalbi müşahede ile yakın olduğu bir hakikattir. İnsan diliyle "Allah" deyince veya kulağına "Allah" sözü gelince, kalbi ile de "Allah"a şahit olur. "Allah" lafzı ile "Allah"tan başkası anlaşılmadığı gibi, bu lafzı zikreden kimse de kâinatta Allah'tan başkasını görmez. "La meşhude illa hû" hakikati burada belirir. Böyle olunca, artık o, lisanıyla Allah der, kalbi ile Allah'ı bilir, anlar; ruhu ile Allah'ı sever; "sır"ı⁵⁸ ile Allah'a şahit olur; zahiri ile Allah'ın önünde eğilir, sırrı ile hakikat-i ilahiyi kavrar, "Allah" için, "Allah"ta "halvet"⁵⁹ erer. Artık o kimsede, Allah'tan başka hiçbir düşünce yoktur. Mahv iklimine, "Allah"ta, "Allah" için, "Allah" ile bulunmak için yükseldiğinde Hak Sübhanehü rahmeti ile ona yetişir; ona "er-Rahman" ve "er-Rahim" sözü ile bu halin devamını, yok olmaktan korumak ve kalpleri arındırmak için gereken yolu gösterir. Bundan böyle, dostları tamamıyla "Fena"ya ersinler diye, Hak Sübhanehü'den ihsan ve lütufların gelmesi bir sünnet (kesintisiz devam) halini alır.⁶⁰

"er-Rahmanü'r-rahîm" ise "huzur" ve "evbet"i; yani hakkın huzurunda bulunma ve kendinden geçmeyi, O'na dönüşü hasıl eder. Huzur ise yapısında "Beka" ve "Fena"yı bulundundur. Böylece, her kim "bismillah"ı işittiğinde, bu onu, Allah'ın Celal'inin ortaya çıkmasıyla hayrete düşürür. "er-Rahmani'r-rahîm"i duyması ile, Allah'ın ihsanının lütuflarıyla sağ salım yaşar.⁶¹

"Allah" lafzının mânası, "uluhiyet" yalnız onundur demektir. "Uluhiyet" ise O'nun "Celal" sıfatının bir gereğidir.⁶² Bu durumda, bismillah'ın anlamı, "Kuvvet ve kudretiyle eşsiz ve tek olanın ismi ile" demektir. "er-Rahmanü'r-Rahim" ise, "yegâne ihsan ve yardım eden" demektir. "Uluhiyet"i işiten, bundan Allah'ın heybetini; ve isterse hey şeyin kökünü kazıyan bir Rab olduğunu anlar. "Rahmet"ini duyan ise onun, tevfiik ve inayetine yakın olmasını (kurbet), ikramını ve bu nedenle Allah ile arasındaki ezeli ahde vefa etmesini. *kalubelada* verdiği sözde durmasını anlar.⁶³ Artık, bu zikri duyduktan sonra, Allah her kime lütufta bulunursa o kimse, "sahv" ve "mahv"⁶⁴ arasında, "beka" ve "fena" mabeyninde gider gelir. İlahî sıfatları

⁵⁷ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 339.

⁵⁸ Gönül ehlinde ve keşf sahiplerinde, başkasının idrak edemediği hususlar.

⁵⁹ Uzlet ile birlikte zikredilen "halvet", kalbi batıl itikatlardan, karanlık duygulardan, çirkin tasavvurlardan ve Hak'tan uzaklaştıran tahayyüllerden arındırarak, bütün masivaya karşı kapanıp, manevî latifelerin dili ile Hakk ile sohbet anlamına gelir.

⁶⁰ Kuşeyri, Ön. ver., I, 229-230.

⁶¹ Kuşeyri, Ön. ver., II, 91.

⁶² Kuşeyri, Ön. ver., I, 65.

⁶³ Kuşeyri, Ön. ver., I, 65.

⁶⁴ İlahî varidatla kendinden geçen sâlikin, mânevî tecrübeden sonra kendine gelmesi, şuur ve idrâk haline dönmesine "sahv", bu hale girmesine ise "mahv" denir.

keşfedince O'nun Celal'ine şahit olur ki, bu durumda onun hali, "mahv"; rahmet sıfatlarını keşfedince Cema'line şahit olur ki, bu durumda onun hali, "sahv"dir.⁶⁵

Allah'ın ismi ile kalpler aydınlanır ve istiklalini kazanır, yükselir. Yine bu isimle, bütün tasa, endişe ve tedirginliği, zail olup dağılır. O'nun rahmetiyle, ruhlar marifete erer ve rahat bir soluk alır. "Bismillah" ile her arzu yerine gelir, "Allah'ın rahmeti"yle her kez maksudunu bulur, denilir.⁶⁶

"Beyan" ve "hüküm" gereği olarak, besmelede "Allah" ismi, "er-Rahman" ve "er-Rahim" isminden önce zikredilmiştir. Bu takdirde kul, O'nun dünyevî rahmetiyle, İlahî marifete ulaşır.⁶⁷ "Bismillah", "billah" anlamındadır. Böylece, ariflerin kalpleri, Allah ile nurlanır, yüzleri bu nur ile aydınlanır. Çılgınca Allah'ı sevenlerin kalpleri, "Allah" ile yanar tutuşur. Ayrıca bunlarda, Allah'ın aziz rüyetini görmeye müthiş bir şevk vardır. Vuslat ehli, "billah" dediler ve neticede bu "talibîn" (hakkı arayanlar) varacağı yere vardılar.⁶⁸

Kalpler ancak "Allah"ın ismini duyunca mutlu olurlar. Sırlar ancak Allah'ın varlığı ile aydınlanır. Ruhlar ancak Allah'ın celalini görmekle şevke gelirler.⁶⁹

"Bismillah"ın sadası, "heybet" ve "gaybet"i gerektirir ki, bu abidlerin "mahv" vaktidir. "er-Rahmânî'r-rahîm"ın sadası, "üns" ve "kurbet"i gerektirir ki, bu da abidlerin "sahv" amdır. Besmelinin bütünü işitilince "mahv" ve "sahv" bir (ubudiyet) hattı üzerinde dizilirler.⁷⁰

Bismillah, Hak olan Allah'ın varlığının kadim olduğunu haber verir. Allah, ruhları "bismillah" ile keşfeder de onlara aşık olur, tutulur.⁷¹

"Allah" ismi, ezelde var olan bir Celal'in varlığına delalet eder. Ezelde mevcut olan bir Cemal'ini haber verir. Hiç zeval bulmayan birinin ihtimam ve ilgisini haber verir. Yokluk semtine uğramayan birinin "ihsan"ına delalet eder. İş böyle olunca "Arif" olan O'nun celalini temaşa edip, paçaları tutuşur, kendinden geçer. Sofi olan cemalini temaşa eder, hayatını böyle yaşar. Vefî olan ihtimamına şahit olur, (mânen) zenginleşir. Mürit olan O'nun ihsanını müşahede eder, bu ihsan yettiği için artık başka bir şey istemez.⁷²

5. Besmeledeki "er-Rahmânî'r-rahîm" lafzı

"er-Rahmânî'r-rahîm", Allah'ın "ikna" ile, hoşnutluk ve rıza ile tasarrufunu; güzel bir usul ile koruyup kollamasını haber verir. Böylece O'nun kudretiyle, muradı ne isterse icat edeceğini icat eder. Allah'ın birliğine inanan ve onun yegâne olduğunu anlatan da O'nun yardımı ile, bunu yapar.⁷³

⁶⁵ Kuşeyri, Ön. ver., I, 65; VI, 353.

⁶⁶ Kuşeyri, Ön. ver., II, 154.

⁶⁷ Kuşeyri, Ön. ver., III, 164-65.

⁶⁸ Kuşeyri, Ön. ver., III, 238.

⁶⁹ Kuşeyri, Ön. ver., III, 47.

⁷⁰ Kuşeyri, Ön. ver., IV, 199; VI, 315.

⁷¹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 300.

⁷² Kuşeyri, Ön. ver., VI, 313.

⁷³ Kuşeyri, Ön. ver., II, 296.

“er-Rahmani’r-rahim”in sadası, kalplere peşin⁷⁴ bir sevinç doldurur. Abidler bununla ıstırap ve tedirginlik hastalığından şifa bulur. Delilikleri Allah’ın celalinin keşfi ile ortaya çıktığı gibi ıstırapları da Allah’ın cemalinin lütfu içinde avdet eder.⁷⁵

“er-Rahmanü’r-rahim”. kerem ve yüceliğini tanıtarak Allah’ın baki olduğunu haber verir.⁷⁶ Nefisleri “er-Rahmani’r-rahim” ile keşfeder de, onları karasevdalı yapar. Böyle olunca, artık ruhlar O’nun celalinin keşfi ile “dehşet”e⁷⁷ düşerler. Nefisler, O’nun cemalinin lütfuna susarlar.

6. Bismelenin bütünü

“Bismillah” öyle büyük ve kıymetli bir kelimedir ki, onun sesi her abide şifadır. Onu söylemeyi murad eden her kese ziyadır. Her kaybedene bir tesellidir. Her aşık için güzel bir imtihandır. Her haşyet içinde olan için bir huzur ve sükûnet kaynağıdır. Her arif için bir teselli membaıdır. Her tövbe-kâr için bir emandır. Her talip (Hakk’ı arayan) için bir kutsi beyandır. Böyle olunca ariflerin kalpleri ancak bismillahi duydukları zaman ferah bulurlar. Kalpleri tasa, endişe ve tedirginlikle ürperenler ancak bismillahi duyduklarında bundan kurtulurlar.⁷⁸ Bismillah sadası, kalplere şifa, ruhlara ziya verir: sırları zirvelere, en yüksek noktalara ulaştırır.⁷⁹

“Bismillah” kelimesi bir kesimin akıllarını kuşattı ve onları aydınlatarak idrak ve kavrayışın yollarını gösterdi. Diğer bir kesimi ise bundan tecrit etti. Her kime aydınlığı gösterdi ise artık Allah’ın burhan nuru ile görmeye başladı. Her kimi de bundan tecrit etti ise, hükümlanlık gücü ile onu kahretti. Onu bulmaya ve O’nu aramaya koyulmuş öyle alim var ki, ikbalinin gölgesinde aklının yıldızları tulfu edince, huzur ve sükûnete erdi. O’na ulaşmaya yönelen öyle arif var ki, O’nun Celal’ine yaraşan şekilde onu anlatmaya adayan kimseden o büyük nur parıldayınca yolunu şaşırdı.⁸⁰

“Bismillah”, Allah’ın “ibdâ” ve “ihtirâ” ile yaratma kudretini bildirir.⁸¹

“Bismillah” öyle bir kelimedir ki, onun kulaklara gelen sesi, bir kesimi, matlubunu bulmaya onu aramaya sevk eder, arkasında da sevinç ve neşeye gark eder. Diğer bir kesimi ise hüzne boğar ve ardından da uzaklaşır. Kim ki, O’nun rahmetini isteme ümidi ile “besmele”yi dinlerse kulağı neşe ve sevinçle dolar. Her kim de korku ile onu dinlerse, cezalandıracağı korkusuyla hüzne düşer ve ardınca da uzaklaşır.⁸²

⁷⁴ Kuşeyrî, Ön. ver., v, 86.

⁷⁵ Kuşeyrî, Ön. ver., IV, 199-200.

⁷⁶ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 300.

⁷⁷ Tasavvufta, aniden görülen maşukun heybetinden aşıkın aklının başından gitmesine ve ne yapacağını bilmez bir halde kalmasına “dehşet” denir.

⁷⁸ Kuşeyrî, Ön. ver., III, 76.

⁷⁹ Kuşeyrî, Ön. ver., v, 266.

⁸⁰ Kuşeyrî, Ön. ver., III, 120.

⁸¹ Kuşeyrî, Ön. ver., II, 296.

⁸² Kuşeyrî, Ön. ver., III, 215.

“Bismillah” öyle bir kelimedir ki, onu işiten her abid, Allah’ın himayesine şükreder, onu duyan her salık Allah’ın rahmetini bulur. Onu inceleyen her arifin kalbi Allah’a olan “kurbet”in meltemiyle, kalbi ıtır sürünmüş gibi kokar. O’na şahit olan her muvahhidin kanı, ondan ayrılacağı korkusuyla damla olur damlar.⁸³

“Bismillah” öyle bir aziz isimdir ki, her kim onu bu şekliyle özümserse, halis bir ibadetle kendini Allah’a verir. Duruluğun ışığına ulaştığında, artık Allah’ı vasıflarıyla tanımaktan vaz geçer. Kim bu ismi bilirse, himmeti pervaz eder. Himmeti pervaz edince her iki dünyanın isteklerinden elini çeker. Kim bu ismi bilirse, gamı dağılır, kalbi pâk olur. Durum böyle olunca artık, ibadetlerini cennet ümidi ve cehennem korkusu ile değil, sırf Allah için yapar. Cenneti de Allah sevgisi olur. Kim Allah’a kullukla damgalanırsa şehvet-köleliğinden kurtulur; yine bu ubudiyet, onu isteklerinin zebunu ve esiri olmaktan kurtarır. Neticede (Allah’tan başka) isteyeceği hiçbir sevgili kalmaz, ürküp kaçmasına sebep olabilecek tedirgin edici hiçbir tehlike bulunmaz.⁸⁴

“Bismillah” öyle aziz bir isimdir ki, kim Allah’a itaat ile buna tevessül ederse, Allah da ona güzel nimetleriyle ihsanda bulunur: İtaat ederse, Allah onu daha sever. İhmal ederse, Allah ona mühlet verir. Tevbe edip suçunu ikrar etmesinin ardından yine onu yad eder. Günah işler ayıp ederse, ayıplarını ve günahlarını örter. Günahından dönerse ona merhamet eder. Yok, kibirlenirse onu kırıp geçirir.⁸⁵

“Bismillah” öyle aziz birinin adıdır ki, şu görünen kâinat ancak O’nun muvaffakiyet eserleriyle aydınlanır. Sırlar ancak O’nun nurlu hakikatiyle ışklanır. Abidler ancak onun yardımı ile mücahedelerine (nefsi ezip etkisiz hale getirmeye) erişirler. O’nun hakikatiyle, arifler müşahedelerinin kemalini bulurlar. Mücahedelerini tamamlamakla müstakbel sevaplarına nail olurlar. Müşahedelerinin devamıyla da acil “kurbet”lerine ererler.⁸⁶

Bismillah’ın sadası, kalplerin titremesini gerektirir ki, işte bu demde abidlerin deliliklerine deva bulunur.⁸⁷

Bismillah, öyle harika bir isimdir ki, ondan ayrılık ölüm bildirgesi gibidir. Öyle yüce bir isimdir ki, ona ulaşmak, diriliş müjdesidir. Öyle muazzam bir isimdir ki, irfanı, ruhun (İlahî lütfâ vesile olan sıfatlar veya İlahî isimlerin ve cemalin zuhur etmesine sebep olan) teselli sebebidir. Öyle üstün bir addır ki, ihsanı ruhun rahatlamasıdır. Öyle asil bir namdır ki “ikbal”i, “üns”ün kemal mertebesidir. Öyle mükemmel bir isimdir ki, cemalini seyretmek, kalpleri meftun eder. Öyle âli bir isimdir ki onu tasdik eden selamette berdevam olur. Öyle yüce bir isimdir ki, onu bulan (aşk yolunda) kıyametler koparır. Öyle bir isimdir ki, o olmadan hiç kimsenin itibarı olamaz. Onsuz teselli de olamaz.⁸⁸

⁸³ Kuşeyrî, Ön. ver., IV, 5.

⁸⁴ Kuşeyrî, Ön. ver., IV, 116.

⁸⁵ Kuşeyrî, Ön. ver., IV, 163.

⁸⁶ Kuşeyrî, Ön. ver., IV, 163.

⁸⁷ Kuşeyrî, Ön. ver., IV, 199.

⁸⁸ Kuşeyrî, Ön. ver., IV, 264.

Bismillah, öyle görkemli bir zatın ismidir ki, fiilleri bu görkeme şahittir. İhsanları cemalini dile getirir. Ayetleri, varlığının ispat delilleridir. Yaptığı işler, sıfatlarından mühim haberler verir. Öyle bir Yaratacının ismidir ki, kudreti fiiliyle bilinir. Öyle şerefli bir Zatın ismidir ki, yardımını ihsanına şahittir. Öyle aziz bir kimsenin ismidir ki aklı erenler O'nu fiillerinin delaletiyle kavrarlar. Asfiya (dostlar, azizler), O'nun celal ve cemalinin doğrulamakla tanırılar. Cemalin lütfu ile cömertliğini çıkarabilirler. Celalinin keşfi ile O'nun varlığını ortaya korlar. Öyle asil bir isimdir ki, O'nu çağırıldığında "buyur kulum ne istiyorsun" diye çağrıya cevap verir. O'na tevekkül edene yeter. O'na tevessül edene ikram eder, barındırır. Günahına af dileyene acır, en yakınına gelir. O'na şikâyetini açanın müşkilini çözer. O'ndan bir şey dileyeni ihsanlara boğar, verir de verir.⁸⁹

Bismillah öyle kudretli bir isimdir ki, isyankâr biri (onu söyleyip) günahının hafifletilmesini murad etse, günahı affe uğrar; günahının cezasını erteler; ömrünün başında şayet günaha kesin bir niyetle girmemişse ve günahın ardından özür dileyip ömrünün sonunda tam bir pişmanlık duyduktan sonra, onu geniş mağfireti ile affeder, özrünü kabul eder, hazinesini ona tamam eder, bol bol feza genişliği iyilikte bulunur.⁹⁰ Ne şerefli bir addır ki, abit (onu zikredip) sevabının artmasını istese, mükâfatı tastamam olur. Öyle celil bir isimdir ki, Hak dostu, şeref bulma arzusu ile onu rehber etse gayreti makbul olur. Allah dostu derviş O'nun varlığı ile karşılaşınca, benlik tutkusu silinir gider; satveti, onu bir yerlere savurur da artık hiç adı sanı anılmaz olur. Ehadiyette celal tecelli etti. Ona vuslat ne zaman! Samediyeti, olaylardan ve hadiselerden elde edilen netice ile kabul edildi. Buna vukufiyet artık ne zaman olacak! "Hayır! Gerçekten bu bir öğüttür, bir uyarıdır. Dileyen onu okur, düşünür, ders alır." (Kıyamet 75/54-55).⁹¹

Bismillah ne aziz bir isimdir ki, "zahid" onun için dünyasını terke gönülden razı olur. "Abid" bununla nefsin pis heveslerine muhalefet eder. Doğru yolu tutan kimse, (Allah'tan başka bütün) isteklerini keser. Arifi, Mevla'sından başka teskine razı edecek kimse yoktur. Hiçbir bakiye kalmaksızın şayet tamamen her buyruktan çıksa, her bilinen gerçeklerden sıyrılrsa belki de yine (Allah'a ait) küçük bir parça delil ona yeter. Bir şeyden sapsa, ve bulanıklıktan arınmasa (tevhid adına her şey kapalı olsa) bile "Mükatep köle, üzerinde borcu olduğu sürece köledir" sözünde olduğu gibi o yine (Allah'ın) kuludur.⁹²

Bismillah, ne şerefli bir isimdir ki, cömertliği, günahkârlara şefaattçidir. O'na yöneliş, suçlulara bir imtihandır. (Allah, kulunu dener, ondaki mevcut olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını fiilen göstermek için bunu yapar. Bu maksatla onu sıkıntıya sokar ve azap eder.). Allah'ın verdiği ve kulların üzerine yüklediği ahit (kulluk sorumluluğu), muvahhtilerin ziyasıdır. Bismillahı zikretmek, mahzun gönüllerin sevincidir. Bismillah ne aziz bir Zatın ismidir ki, büyüklüğü

⁸⁹ Kuşeyri, Ön. ver., IV, 298.

⁹⁰ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 172.

⁹¹ Kuşeyri, Ön. ver., v, 23.

⁹² Kuşeyri, Ön. ver., v, 5.

O'nun ridasıdır. Bismillah ne Cebbar bir Zatın ismidir ki, güzelliği yüceliğidir. Yüceliği güzelliğidir. Abidlere onun ihsanı yeter. Aşıklara onun bekası yeter.⁹³

Bismillah ne harika bir kelimedir ki, onu duyan kimse, mislini daha hiç duymamıştır. Onun hakikatini bilen, başka hiçbir şeyi dinlemeye tenezzül etmez. Ne eşsiz bir kelimedir ki, onu işitenin bahsi tatlılaşır, her yönüyle gamı dağılır. Dünyada zaten bundan alacağı tadı alır, ama bir de ahirette başka payı daha vardır. Bismillahu işiten, dünyayı da istemez ahreti de istemez. Çünkü nihayet ahirette, Mevla'dan başka bir şeydir. Bismillahu işiten fani ümranlara rağbet etmez.⁹⁴

Bismillah sadası, asi olsun, muti olsun, şerefli olsun, adı kimse olsun, cümle herkesin baharıdır. Kim tevazu kulağı ile bu sadayı dinlerse, yumuşak döşeklerdeki tatlı uykuyu terk eder. Kim sevgi kulağı ile bu sadaya yönelirse leziz yiyecek ve içecekleri dahi terk eder.⁹⁵

Bismillah, Allah'ın varlığının bir şahididir ki, seni mahviyet içinde mahviyete taşır. Varlığının mevcudiyeti sana şeref içinde şeref verir. Mahviyetin içinde hemen senin naibin olur. Şerefın içinde her lütfâ ulaşırsın.⁹⁶

Bismillah, ne esrarlı bir kelimedir ki, ne yaman hırsızdır (!), ne yenilgi bilmez galiptir, ve ne çevik yağmacıdır (!), ne kadar fazla hibe edendir ki, kalpleri soyar... Lakin her kalbi değil. Bütün beyinleri kontrolüne alır, lakin her dimağı değil. Ruhları yağmalar, fakat dostları yağmalar. Bismillah gönüllere rahatlık hibe eder. Fakat hakka talip olan seçkin insanlara bunu hibe eder.⁹⁷

Bismillah, ne harika bir kelimedir ki, sadası, itkana şahit olanlar için bir ferahlık verir; beyan gücü olan kimsede bir tablo (lavh) oluşturur. Bu durumda, gelen rahatlık, verilen ihsandandır. Lavh ise Sultanın müşahede edilmesindedir. Her kes bir şeye isabet eder ve herkesin de haktan bir payı vardır.⁹⁸

Bismillah bir ayettir ki, Allah'ın hitabı onunla açılır. Kim onun hakikatini bilirse sevabı bol olur. Kim onu tanırsa, (emre) icabeti fazla olur. Kim onun kadrini üstün tutarsa, döneceği yere çok saygılı olur.⁹⁹

Bismillah öyle bir kelimedir ki, bir kalbi teslim aldı mı, önce dünya ve ahiret ihtiyaçlarını izale eder; sonra da netice itibariyle gazabını dindirir; ardından gayreti hususunda arzusunu şereflendirir.¹⁰⁰

Bismillah ne aziz bir isimdir ki, alimler onu anlamaktan aciz kaldıklarını itiraf ederler. O öyle cömert bir isimdir ki, ihtiyaçların temini, onun cömertliği sahasında

⁹³ Kuşeyri, Ön. ver.₂ v, 107.

⁹⁴ Kuşeyri, Ön. ver.₂ v, 127.

⁹⁵ Kuşeyri, Ön. ver.₂ v, 138.

⁹⁶ Kuşeyri, Ön. ver.₂ v, 149.

⁹⁷ Kuşeyri, Ön. ver.₂ v, 175.

⁹⁸ Kuşeyri, Ön. ver.₂ v, 190.

⁹⁹ Kuşeyri, Ön. ver.₂ v, 211.

¹⁰⁰ Kuşeyri, Ön. ver.₂ v, 227.

küçülür. Öyle rahim bir isimdir ki, ibadının günah kabarcıkları, rahmetin coşan dalgaları arasında, kaybolup gider.¹⁰¹

Bismillah, ne müthiş bir kelimedir ki, kim onu ilim kulağı ile dinlerse, basireti genişledikçe genişler; latifeleri ise tarifle sınırlandırılmayacak şekilde artar. Kim onu aşk kulağı ile dinlerse, dimağı hayrette kalır, sırları keşfin galibiyeti ile yaygınlaşır.¹⁰²

Bismillah ne tükenmez bir hazinedir ki, onun hakikatine eren, Haktan yana asil bir hisse elde eder. Hakk'ın nezdinde vasıflı bir hal kazanır. Nefsine, fazilet ridası bahşederken, kalbine de ikbal ihtişamı giydirir. Ruhunu cemalin lütuf meltemleri ile baş başa bırakır. Sırrı ise Celal olan Allah'ın vasıflarını keşfeder.¹⁰³

Bismillahu bilen felah bulur. "Bismillah" demeyi sürdüren kâr içinde kâr eder. Lisanına Bismillahu arkadaş edenin kalbine, o, arkadaşlık eder. "Bismillah"ı zikredip bize sığınan kimseye "bismillah" şefaathçi olarak yeter.¹⁰⁴

Asilerin süruru, Allah'ın rahmet sadasını duymakla başlar. Abidlerin hazrı, Allah'ın nimetini ümit etmeleridir. Fakirlerin rahatı Allah'ın taksimine rıza göstermelerindedir. Hasılı, herkesin bulunduğu noktada bir nasibi vardır; herkesin soluk alışında bir payı vardır.¹⁰⁵

Bismillah, ne aziz bir isimdir ki, onun lütuf ve keremine bağlanan kimse, başkasının en yükseğine alaka duymaz; keremini istemek için yaratıkların kapı eşiğinde beklemez. Öyle şerefli bir isimdir ki, onun lütfunun gizliliklerine alışan, başka bir şeyi isteme zilletinde bulunmaz; hayır olsun şer olsun başka bir şeye müracaat etmez.¹⁰⁶

Bismillah, ne büyük bir kelimedir ki, onu zikreden dünya ve ahirette neşe ve keyfini elde eder. Kim onun hakikatini sezerse, onu elde etmek için kalbini ve en değerli şeyini vermeye hazırdır. Ne meftun bir kelimedir ki kalpleri istila edip, onları her şeyden etti. Ne hakikatli bir kelimedir ki, onu zikretmeye devam eden kul, her türlü korkudan emin olur.¹⁰⁷

Bismillah, öyle bir padişahın ismidir ki, onun orduları mağlup olmaz. Öyle bir kimsenin ismidir ki, yaşamak için hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Öyle bir Cebbar'ın adıdır ki, o kibriya elbisesi giymiştir. Öyle bir Kahhar'ın adıdır ki, izzetin en yükseğiyle vasıflanmıştır. Bismillah, herkesin O'na muhtaç olduğu fakat O'nun kimseye muhtaç olmadığı, cömert birinin adıdır. Onun varlığını uzun süren zamanlar bile içine alamaz. O'ndan başka ne kaçılacak bir yer ne de bir sığınak vardır.¹⁰⁸

¹⁰¹ Kuşeyri, Ön. ver., v, 245.

¹⁰² Kuşeyri, Ön. ver., v, 266.

¹⁰³ Kuşeyri, Ön. ver., v, 294.

¹⁰⁴ Kuşeyri, Ön. ver., v, 319.

¹⁰⁵ Kuşeyri, Ön. ver., v, 341.

¹⁰⁶ Kuşeyri, Ön. ver., v, 361.

¹⁰⁷ Kuşeyri, Ön. ver., v, 379.

¹⁰⁸ Kuşeyri, Ön. ver., v, 388.

Bismillah'ı zikredenin rütbesi yükselir. Hakikatini bilenin haleti durulaşır. Bismillah'ı sevenin, durumu öyle bir hal alır ki, onu anlatmak için kitaplar, kıssalar kâfi gelmez; iş çıkmaza varır. Bismillah'ı dilinden hiç eksik etmeyen "enaniyyet"i silinir. Cümlesi izmihlal olur.¹⁰⁹

Bismillah, Allah'ın ezeli oluşundaki yüceliğe, ebedi oluşundaki üstünlüğe işaret eder. Ezeli oluşundaki yücelik, "kıdem" sıfatı ile tanınmasını bihakkın ifade eder ve "başlangıcı" olmadığını belirtir. Ebedî olmasındaki üstünlük ise, "ademiyyet" ortadan kaldırması ile. "sonsuz" oluşunu ifade eder. O'nun ezeli yüceliği ise kula ayrı bir yücelik verir. Ebedî üstünlüğü ise kula ayrı bir üstünlük verir.¹¹⁰

Bismillah, öyle hakikatli bir isimdir ki, bu ismin sahibi, merhamet ettiği kimsenin ahvaline çare olur. Büyüklüğüne göre bir icbara sahiptir ki dilediğini zillete uğratar, hakkından gelir, her şeyden mahrum bırakır.¹¹¹

Bismillah öyle aziz bir kelimedir ki, onu zikredenin lisanı aziz olur. Onu hakkıyla bilen kimsenin, sohbeti ile kanatları ihtizaza gelir. Bismillah ne büyük bir kelimedir ki akıllara galip gelmiş, seven ruhları meftun etmiştir.¹¹²

Bismillah, istila ettiği her arifin kalbini, Celal'inin ortaya çıkması ile kendinden geçirmiştir. Of diyen sıkıntılı her kalbi, ihsanlarının lütfu ile şereflendirir. O ne büyük bir kelimedir ki, kalpleri kahreder. Fakat her kalbi değil tabii. Gam, tasa ve hüznü giderir, lakin her tasayı değil.¹¹³

Bismillah, halim, rahim olan bir Zat'ın isimidir ki, bilen onu tekellüm eder. O Zat, gördüğü (ayıbı) örter, (günahı) affeder. Cezayı takdir eder. Her şeyi görür. Dilediğini gizler; her şeyi bilir, fakat ortaya çıkarmaz.¹¹⁴

Bismillah, öyle bir şaraptır ki, Hak Sübhanehü onu sevgililerinin kalplerine içirir. Onlar da bu şarabı içince şevke gelirler. Şevke gelince (ariflerin bir hali olan) bast'a girerler. Sonra Hakk'ı müşahedeye koyulurlar. "Kurb"etin meltemine kendilerini bırakırlar. Bu ihsas ile "gaybet"e uğralar. Akılları, Allah'ın lütfunda "İstiğrak"a (İlahî muhabbet ummanına ve vahdet denizine) dalar giderler. Kalpleri de Allah'ın keşfinde helâk noktasına gelir.¹¹⁵

Bismillah öyle bir kelimedir ki, onun hakikatini bilen, eriştiğinde haz duyacağını zannetnese bile, ona erişmek için ruhunu bu uğurda verir. O öyle bir kelimedir ki, kabul değil, sadece onu istemek bile yeter. Öyle bir cebbar kelimedir ki, herkese bakmaz. Öyle bir kahhar kelimedir ki, ondan başka sığınak yeri yoktur. Ne büyük bir kelime ki, sevgililerin belası, fakat sevgililerin şifası.¹¹⁶

¹⁰⁹ Kuşeyrî, Ön. ver., v.

¹¹⁰ Kuşeyrî, Ön. ver., v, 417.

¹¹¹ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 15.

¹¹² Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 27; VI, 350.

¹¹³ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 39.

¹¹⁴ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 48; VI, 320.

¹¹⁵ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 98.

¹¹⁶ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 116.

Bismillah, öyle bir padişahın ismidir ki, hükümlerinde "yeniden olma (hadis)" yoktur. Onun (beşeriliği ifade eden) nesli de yoktur. O öyle güçlü bir hükümdardır ki, hiçbir ordu ve kuvvet onu yenemez; hiçbir toplum ve birlik ona üstün gelemez. Öyle bir, padişahtır ki, yaratıklar bütünüyle onundur; şu kadar var ki, O, bir milleti kendi için seçti mi, onlardan faydalanmak için değil, onlara fayda vermek için seçer. Terk ettiği milleti ise, (her hayırdan) yoksun bırakıp, maddi ve manevî ağırlığını kırarak zillete düşürür.¹¹⁷

Bismillah öyle aziz bir isimdir ki, bir kulun kalbinde cemalinin anlattığı mânalarla tecelli etti mi, efkârı kereminin genişliği üzerine, bir noktada odaklaşır da, artık başkasını fark edemez olur. Celalinin vasıflarıyla, sırrı tecelli edince hepsi iç içe girer. Varlığı ile (kendine hayran olanları) helâk eder de, artık ne dünyanın nimetlerini, ne de ahiretin izzetlerini hisseder olur. Allah katından ne çok nimetler! Ne çok ihsan ve lütuflar! "Vadiler doldu taştı, mecramı aştı." emsalinde olduğu gibi, her ihsanla doldu.¹¹⁸

Bismillah bir hakikatli isimdir ki, onu bihakkın bilen kimse sözlerinde doğru olur, ardından işinde doğru olur, ardından ahlakında doğru olur. Tavır ve hareketlerinde doğru olur. İçi doğru olur. Böylece, sözü doğru olan ancak bir burhan ile konuşur; işinde doğru olan Sultan'ına karşı bidat işlemez. Ahlakında doğru olan, O'nun ihsanına karşı kesinkes noksanlık mülâhazası ile bakmaz. Tavır ve hareketleri doğru olan, daima "perdenin ötesindeki gaybî hususlara ve eşyanın hakikatine, bunları yaşayarak ve temaşa ederek vakıf olma anlamına gelen" "keşif" ve "beyan" peşinde olur. İçi doğru olan kimse ise, Allah'ı görüyormuş gibi hareket eder; hayatını bu nazar ile geçirir.

[Kuşeyri'nin, Münafikûn sûresinin başındaki besmele'yi bu şekilde izah etmesi, sûrenin muhtevası ile doğrudan alakalı olarak tefsir ettiğinin en bariz örneğini taşımaktadır.¹¹⁹]

Bismillah ne aziz bir kelimedir ki, onu zikreden bu yönüyle "Hak'tan gelen feyz ve tecellinin coşkunluğu ve kuvveti sebebiyle salikin çevresinin ve bizzat kendisinin ne yaptığını fark edemeyecek şekilde kendini kaybetmesi" anlamına gelen "gaybet"te pek nadir bulunan, "ağyarın" pek kullanmadığı aziz bir lisan muhtaç olur. Kim bu ismin hakikatini kavratsa, her köşesi muntazam aziz bir kalbe sahip olur.¹²⁰

Bismillah, Zatuna ulaşmaya bir yol bulunmayanın ismidir; O'suz hiçbir filini icra edemez. Kim bu ismin gerçek yanını bilirse, bir sükûn ve rahatlık içine girer. Bismillah ne acayip bir isimdir ki, onu hakkı ile tanıyan (mânevî) bir ıstırap ve helâkin (tasavvufî anlamıyla) içine girer. Bilginler, (onunla) ilimlerinin serabı ile istiklale erdi ve neticede rahatladı. Arifler O'nun hükümünün gücü ile bütün müşahedelerini bitirir, yıkılır, kaybolurlar.¹²¹

¹¹⁷ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 137.

¹¹⁸ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 149.

¹¹⁹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 155.

¹²⁰ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 161.

¹²¹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 166.

Bismillah öyle bir zâtın ismidir ki, kalpler ancak onun ikbalinin meltemiyle gül gibi kokmaya başlar. Gözden akan sıcak göz yaşları ancak onun firakının acısı ile veya merhamet rüzgarının visaliyle damla damla olup akar. O kadar ki akan sıcak göz yaşları her iki halde de göz yaşları domur domur saçılır. Kalpler umumi hallerinde yangına tutuşur. Akılları "vakit"lerinin¹²² galebesi ile yıldırım çarpmış gibi olur.¹²³

Bismillah öyle asil bir (Zat'ın) ismidir ki, lütfunu müşahede eden artık başka mahluka tezellül etmez. (Tevbe ile) dönüşünde de, isabet eden musibet anında da, murad ettiği hayırda da, kendileri rızka muhtaç olandan ve her hali ile toy olandan yardım istemez. Eğer (Allah) bir lütufta bulunursa, "şükür" ile mukabele eder. Eğer (Allah) bu lütuftan mahrum etse yine güzel bir hamd ile ona mukabelede bulunur.¹²⁴

Bismillah çok aziz bir kelimedir. Onu dinlemek için gıybette kullanılmamış aziz bir kulak gerekir. Hakikatini anlamak için de aziz bir kalp ister; gaflet ve gıybette harcanmış bir kalp değil. Gözünü rütbeye dikmiş birinin kalbi de değil. Nefsi, şüpheyi takip eden kalp değil, temiz bir kalbi olan, o hakikati anlar.¹²⁵

Bismillah öyle bir kelimedir ki, onu diyen, (ismin sahibinin) cemalini bulur. Bu ismi gören, (ismin) sahibinin celalini müşahede eder. Ne var ki, bu besmeleyi diyen herkes buna nail olamaz. Deyişinde hile bulunan da (bu besmeleyi demekle) O'nun celalini müşahede edemez. Hasılı bu, yüce bir kelimedir, akılların idrakine maniadır. Hakikî "Samediyete" delalet etmektedir. Her kula her dem onu zikretmek elzemdir.¹²⁶

Bismillah öyle aziz bir isimdir ki, Allah'ın rububiyetini ikrar eden buna dayanarak ikrar eder. Allah'ı bilmek isteyen yine buna dayanarak bilir. Kâinatında istikrar bulan yine bu isimle istikrar bulur. Varlık aleminde ortaya çıkması takdir edilenler yine bu isimle ortaya çıkar. Yaratıklarından gizli kalanlar yine bu isimle gizli kalırlar. Kim inkâr ederse yine bu ismin sahibi Zatın yardımsız bırakması ile yardımsız kalır. Kim de bu ismin sahibinin bir olduğunu ikrar ederse yine bu ismin sayesinde ikrar eder.¹²⁷

Bismillah ile Allah'ın yarattığı hadiseler meydana gelir. Ariflerin kalpleri Allah adına ne biliyorlarsa yine bununla bilirler. Sıddıkların ruhları ülfet ediyorlarsa yine bununla ülfet ederler. Muvahhidlerin, Allah'ın celal sahasını anlamaları durakladı. Abidlerin nefisleri, Allah'a hakkı ile ibadet etmeyi tariften aciz kaldı. Evvelkilerin de sonrakilerin de akılları Allah'ın celalini bilmekten aciz kaldıklarını itiraf etti.¹²⁸

Bismillah sadası, hiçbir şeye sahip olmadığının şuurunda olması anlamına gelen "fakır" makamında olanların gezintisidir. Bismillah bir büyük kelimedir ki, onun sadası zayıfların esrarının sevinç ve keyfidir. Yaranların ruhlarının rahatıdır.

¹²² Tasavvufta, sâlikin içinde bulunduğu hal.

¹²³ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 178.

¹²⁴ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 184.

¹²⁵ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 192.

¹²⁶ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 196.

¹²⁷ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 205.

¹²⁸ Kuşeyrî, Ön. ver., VI, 209.

Evlîyanın kalplerine kuvvettir. Asfiyanın gönüllerine bir tesellidir. Bela ehlinin göz bebeğidir.¹²⁹

Bismillah, aziz bir kelimedir ki, onun ilminin şahitliğinde dinleyenin basiret gözleri açılır. Marifetin şahitliğinde dinleyen "hayret"te kalır. Bilginler onun burhanının sükûnu içindedir. Arifler onun sultanlığının "dehşet"i¹³⁰ içindedir. Bu arifler ilimlerinin burçlarında (nücum) gezmektedirler. Halleri ise "sahv" içinde sahvdir. Bunlar, bu durumda marifetlerinin güneşlerini yaşarlar: Salikin içinde bulunduğu hali anlatan "Vakit"leri ise "mahv" içinde mahvdir. Aralarında ne kadar mesafe vardır!¹³¹

Bismillah, ezellerde eşsiz olan, sıfatlarıyla misilsiz kudrete sahip olduğu bilinen bir Rabbin adıdır. Ebedlerde de eşsiz olan Allah bunu, hükümranlığını tanıtmakla bildirmiştir. O'nun ezeli oluşu, ebedî oluşu demektir. Ebedî oluşu da, ezeli oluşu demektir. Eşsiz gücü (ceberût), eşsiz hükümranlığı demektir. Eşsiz hükümranlığı da, eşsiz gücü demektir. Vâsıfı, ehadîdir. Zat'ı samedîdir. Vasfı yücedir. Celali eşsizdir. Yüceliği biriciktir. İzzeti daimidir. Bekası kadimdir.¹³²

Bismillah ne büyük bir kelimedir ki, onu vecd kulağı ile işitene yeter; artık başka hiç kimseye müracaat etmez. Onu ilim kulağı ile dinleyene, bol bol verir; artık nefsinde hiç kimseye karşı cimri davranmaz. Onu tevhid kulağı ile dinleyeni, sırrı ile, O'ndan başka dünyayı tercih hususunda, masivadan tecrit eder. Ahrette de gözü Allah'tan başkasını görmek istemez.¹³³

Bismillah bir Padişahın ismidir ki, kulları O'na ibadet etmekle güzelleşir. O'na hizmet edeni ziynetler. O, Sübhanehü, mutilerin itaati ile güzelleşmiş değildir. Abidlerin hizmeti ile ziynetlenmiş değildir. Durum böyle olunca abidin ziyneti itaat yeleşidir. Ariflerin ziyneti ise marifet cüppesidir. Sevgililerin ziyneti velayet taçlarıdır. Günahkârların ziyneti ise göz yaşarı ile yüzlerini yıkamalarıdır.¹³⁴

Bismillah, Aziz olan bir Rabbin aziz ismidir. Sadasını dinlemek için yine onun gibi aziz bir duyma hassasına ihtiyaç vardır. O'nu zikretmek için de, yine aziz bir "vakit" lazımdır. O'nu anlamak için de yine aziz bir kalbe ihtiyaç vardır. İşi gücü gybet dinlemekle geçen bir kulağın sahibi için bu nasıl olur ki? Rezaletlere dalmış, atıl bir vakit geçiren kimse için bu nasıl olur ki? Adi ve bayağı şeylerle kalbini meşgul eden için bu nasıl olur ki? Bu mübarek ismi dinlemek, bu sıfatta olan insanlar için nasıl uygun olabilir ki?¹³⁵

Bismillah, Cömert birinin ismidir ki, kerem örtüsünü müminler için yaymıştır. Öyle Aziz birinin ismidir ki, evvelkilere de sonrakilere de O'nun varlığını görme yolu kapandı. Bu nasıl olur: O, uçsuz, sınırsız bucaksızdır? Zamanı O yarattı; O'nu

¹²⁹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 215.

¹³⁰ "Dehşet": Tasavvufî bir terimdir. Aniden görülen maşukun heybetinden aşkın aklının başından gitmesi ve ne yapacağını bilmez bir halde kalmasıdır.

¹³¹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 222.

¹³² Kuşeyri, Ön. ver., VI, 228.

¹³³ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 238.

¹³⁴ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 243.

¹³⁵ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 249.

kim zamanla birlikte düşünebilir? Mekanı O, yarattı; kim O'nun için bir mekan düşünebilir? Kim onu bilebilir; ancak O'nun yardımı ile bilen, bilir? Kim O'nu hakkı ile zikredebilir; ancak O'nun yardımı ile zikreden, zikreder.¹³⁶

Bismillah, ne harika bir kelimedir ki, bir grup insanın kalplerine su serper serinlik verir, diğerlerinin ise kalplerini yakar tutuşturur. Bu cümleden olarak, itaatkârların kalplerine su serper; asilerin kalplerini ise yakar tutuşturur. Müritleri sevindirir. Arifleri izaç eder.¹³⁷

Bismillah ne çetin bir kelimedir ki, O'nu anlamaya herkesin düşüncesi erişemez. Şayet bu düşünce, hoş bir düşünce değilse, O'nu bilme hakikatinden yoksundur.¹³⁸

Bismillah aziz bir isimdir ki, bu ism(in sahibi)nin ridası, kibriyasıdır. Övgüsü, yüceliğidir. Yüceliği, güzelliğidir. Celali cemalidir. Cemali celalidir. O'nun varlığını bulmaya kapılar açık değildir. O'nun bir vücudu olması, hoş karşılanmayan bir şey değildir. Onun ahdine vefa etmesi bir lütfudur. O'ndan beklenen O'nun lütfudur. Bununla birlikte, kuluna (rahmetini) paylaşır. Zira kul O'nun kuludur. Eğer O'ndan uzaklaşırsa, hüküm O'nun hükmüdür. Yakınlaşırsa emir yine O'nun emridir.¹³⁹

Bismillah, Celil olan (bir Rabbin) ismidir ki, celali, zorlukla değildir. Cemalinin benzeri yoktur. Fiilleri, bir illet ve bir gaye ile meydana gelmez. Kudreti, ne hile yapmakla ne de celb etmektir. İlmî ne zorunlu olarak ne de istidlal (çıkarm) iledir. O, öyle biridir ki, zeval bulmaz, bakidir. O'nun için bir fanilik ve zail olma düşünülemez.¹⁴⁰

Bismillah, ne hakikatli bir (Zat'ın) ismidir ki, akıl, O'nun künhüne eremez. O'na benzer biri yoktur. Tefekkürün, tasavvur yolu ile O'na erişmesi (O'nun zatının bilmeye erişmesi) mümkün olmayan bir isimdir. O'nu hakkı ile takdir edip O'na varabilecek bir ilimin bulunmadığı isimdir. Öyle bir isimdir ki —ihtilafı olmasına rağmen, dünyada— O'nu sadece bir göz görmüştür.¹⁴¹ O öyle bir Zat'ın ismidir ki, izin verdiği için başkası kendisi ile konuşamaz. Öyle bir isimdir ki, O'nu fizikî hesaplar ihata edemez. Hiçbir sır da onu gizliliği içine alamaz. Rıza gösterdiği için başka hiç kimse O'nun marifetine ulaşamaz.¹⁴²

Bismillah ne aziz bir Rabbin ismidir ki, bir kulunu aziz kılmak istedi mi, onu irfanına vakıf kılar. Ardından onu ihsanı ile süsler. Ardından nimetlerine kapatır. Durum böyle olunca bu seçtiği kulunu kendine isyan etmekten korur. Her konuda güzelliklerde dolaştırır. Ardından iman ile bu dünyadan göçürür. Ardından

¹³⁶ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 255.

¹³⁷ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 260.

¹³⁸ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 264.

¹³⁹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 267.

¹⁴⁰ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 273.

¹⁴¹ İhtilafı olmasıyla birlikte, Hz. Peygamber (as), miraçta Allah'ı dünya gözü ile görmüştür. Bkz. Müslim, "İman" 292.

¹⁴² Kuşeyri, Ön. ver., VI, 277.

cennetlerinde onu yerleştirir. Rızası ile ona ikram eder. Ardından da ayan beyan kendi cemalini göstermekle nimetini tastamam eder.¹⁴³

Bismillah büyük bir (Zat'ın) ismidir ki, ona yönelen O'nu bulur. O'ndan yardım isteyen, O'na hamd eder. O'nu talep eden O'nu bilir. O'nu hakkı ile bilen, O'na karşı kibar olur. Neticede O'nu bulan O'na ülfet eder (samimi olur). Ülfet edince de O'na muhalefet etmekten geri durur.¹⁴⁴

Bismillah ne büyük bir kelimedir ki, kalbi irfanla dolu kimse onu duyunca, kalbinin nurları parıldar, ışıl ışıl olur. Her çeşit gam, keder, üzüntüsü gider. O'nun cemalinde sevginin yıldızları artar da artar. Celalinde dimağının nurları "hayret"te kalır. Kalbinde imanı olduğu halde bu ismin hakikatini bilen kimse, kalbinin derinliklerinde O'nu sever. O'nun için uykular terk edilir. O'nun için bütün istekler ve niyetler bırakılır.¹⁴⁵

Bismillah, "fakir" in¹⁴⁶ kalbini istila etti mi onu tedirgin eder. Divane bir "sır" da yerleşti mi onu darmadağın eder. Seven (muhib) bir ruhu istila etti mi, ona merhamet eder. Ne acayip bir kelimedir, kalpleri kahreder. Lakin her kalbi değil. Ne çetin bir kelimedir hiçbir akıl onun Zatını keşfe yol bulamaz. Öyle bir kelime ki, onu okumak, abidlere yeter. Lakin "muhib"lerden bütün ruhlarını O'nun uğrunda saçmadıkça razı olmaz.¹⁴⁷

Bismillah, ezeli Celal sahibi birinden, sermedi Cemal sahibinden haber verir. Ne celal ki, O'nun zevali yoktur. Ne cemal ki, o cemalin değişmesi yoktur. Ne celal ki, ne bir başka türü ne de bir misali yoktur. Ne celal ki, ceberûtu bihakkındır. Ne celal ki, onu "keşf" edenin sıfatı artık "fena" içinde "fena"dır. Ne cemal ki ona samimi olanın hâli, "beka" içre "beka"dır.¹⁴⁸

Bismillah, Allah'ın "uluhiyyet"inden bahseden bir kelimedir. Bu kelime, aynı zamanda bize, Allah'ı övüp sena etmemizi, O'nun birliğini kabul etmemizi, izzetini ve tek olduğunu doğrulamamızı beyan eder. Kim O'nu "talep" etmek için tembellikten sıyrılır, aciz ve başarısızlık merkebin vatan tutmaz, "nazar"ını da gereken konuma yükseltirse, akıl delili ile O'nun irfanına ulaşır. Kim de ruhunu ve nefsini feda eder, "taleb" mevzuunda "rahat" ve "üns"ünü de terk edip, "vakfe" konumundan da dönmezse, "vuslat" hükmü ile Sultan'ını "şuhûd/temaşâ" mertebesine ulaşır. Kimi insanlar bu hali elde etmiş kimi de elde edememiştir. Kimi bu makamla teyit edilirken, kimi de reddedilmiştir.¹⁴⁹

Bismillah, öyle bir zatın ismidir ki, zatında ve sıfatında hiçbir şey, O'na benzemez, dengi de değildir. Yaratıklarını ispat konusunda O'nu unutturacak hiçbir şey tedirgin de etmez. O'nun ilminde ve hikmetinde yanılma gibi bir şey musallat

¹⁴³ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 282.

¹⁴⁴ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 285.

¹⁴⁵ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 288.

¹⁴⁶ Tasavvufta, sâlikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığına şuurunda olmasına, her şeyin malik ve sahibinin Allah olduğunu idrak etmesine "fakr", böyle bir sâlike de "fakir" denir.

¹⁴⁷ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 292.

¹⁴⁸ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 297.

¹⁴⁹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 303.

olamaz. O'nun sözünde ve kelimelerinde de hiçbir boş şey yoktur. Bu takdirde O, (karşı koyanlarına ve inkâr edenlerine) hiç umursamayan bir hâkim, hiç yanılmayan bir alim, dilediği hükmü iptal eden dilediğini sabit bırakan bir halîmdir. Durum böyle olunca, "sıdk" tamamıyla O'nun sözüdür. Hak, tamamıyla O'nun hükmüdür. Yaratıklar tamamıyla O'nun yaratıklarıdır. Mülk, tamamıyla O'nun hükümlerindedir.¹⁵⁰

Bismillah, aziz bir isimdir ki, O'na sığınan aziz olur. O'na tevekkül eden celil olur. Bu kelime ile O'na baş vuran dünya ve ahirette kurtulur. Zatına yakın olanı, zatına yakın tutar. O'na şikâyetle bulunan meramını bihakkın yerine getirir. Halini O'na açanın, hacetine çare olur.¹⁵¹

Bismillah, öyle bir kelimedir ki, alimlerin kalplerini, (Allah'a) şahit olan delilleri düşünmeye hazırlar. Kâinattaki eserlere şahit olunca, ariflerin kalpleri (mâneviyat şarabı ile) sarhoş olur. İşte bu deliller, huzura gelir ve onların gözlerini açar. İşte bu delillerden yola çıkarak vardıkları neticede, yardım bulurlar. İşte bunlar, sevgi şarabı ile mahmur olurlar. Allah'ın celalini temaşa etmekle de "hayret"e ererler.¹⁵²

Bismillah öyle bir hakikatli kelimedir ki, onu mânalarıyla birlikte düşünen kimse, kendine verilen ilahî nimetlerin sırrına vakıf olur; işte burada "sır"ları zarif "üns" arazisinde yayılır; fikirleri parıl parıl parıldayan "yakîn" levhalarında yetiştirip pişer kemale erer. Böylece Hak olan Celal'i temaşa eder. O, bu hali içinde öyle bir duruma gelir ki, kendini "zıkr" ihata eder.¹⁵³

Bismillah, öyle kısıkanç bir kelimedir ki, onu ancak, boş sözlerden ve gıybetten.. korunmuş bir dil zikretmeye uygun olur. O'nu hakkıyla bilmek, ancak, gaflet ve gıybetten muhafaza edilmiş olan bir kalbin işidir. Onu, ancak, (diğer) alâka ve delillerden uzak duran temiz bir ruh, sevmeye uygun düşer.¹⁵⁴

Bismillah, öyle bir kelimedir ki, isyankârlar onu duyunca, rahmeti yanında, küçük günahlarını unuturlar. Abit olanlar duyunca, ulûhiyeti karşısında, "savlet"lerini¹⁵⁵ unuturlar.¹⁵⁶

Bismillah ne vasıflı bir kelimedir ki, onu işiten bir daha dünya malı biriktirmez. Zira bilir ki, Allah, akıbetini güzel edecektir. Kim bu ismin hakikatini kavarsa, nefsini ona tercih etmez, zira, o olmadan "üns"ünü bulamaz. Bu öyle bir kelimedir ki, bu kelimenin zatına arkadaş olan, ruhunu ondan alıkoyamaz.¹⁵⁷

Bismillah öyle bir (Zat'ın) ismidir ki, fiillerinde (ille de) bir gayesinin olması gerekmez. Öyle bir (Zat'ın) ismidir ki, Cemalinin de Celalîlinin de dengi yoktur. Öyle bir cazip isimdir ki, kul, ihtiyariyle (dahi olsa) ondan geri duramaz. Öyle bir

¹⁵⁰ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 307.

¹⁵¹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 311.

¹⁵² Kuşeyri, Ön. ver., VI, 318.

¹⁵³ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 323.

¹⁵⁴ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 325.

¹⁵⁵ Tasavvufta, sâlikin, Allah'ın kendisine bahşettiği şeyi başkalarına bahşetmediğini iddia etmesine "savlet" denir. Sâlik, bu hali ile başkalarına sataşır.

¹⁵⁶ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 327.

¹⁵⁷ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 332.

büyük bir isimdir ki "fakir" ondan başka karar bulamaz. Öyle bir (Zat'ın) isimidir ki, hiç kimse O'nun hükmünden firar edemez.¹⁵⁸

Bismillah, gani olan Allah'ın isimidir; itaat edeni zengin eder, muhalefet edeni saptırır, kör eder. Ne aziz bir isimdir; kendine uyanı büyük rütbeyle erdirir, muhalefet edeni büyük bir mihnete atar.¹⁵⁹

Bismillah, öyle büyük bir kelimedir ki, sadası, "muhibbin"ın ruhlarına gıda, vecde gelenlerin sırlarına ziya, Rabbe karasevda olmuşlara şifa, kendisine hiçbir varlık tanımayan mahviyet sahibi dervişlerin (miskîn) ruhlarının imtihanı (bela), her "fakir" ve "miskinin" şifasıdır.¹⁶⁰

Bismillah, harika bir isimdir ki, bunun celali ile kul yücelir. O kul, ancak Allah'ın ezelde yüce olduğunun doğrulanması ile yücelir. O öyle bir aziz isimdir ki, dilediğini ihsan ve ikbali ile aziz eder. Düşmanlarını, zincirlere ve halkalara vurmakla, ebedî cehenneme koymakla ve herkese ibret dersi olan ağır cezalarıyla zelil eder.¹⁶¹

Bismillah öyle bir kelimedir ki, ona iman eden saadetin zevalinden emin olur, dünya ve ahiret nimetlerinden gerçek zevki alır. Hiç bahtsızlığa uğrayamayacağı bir saadetle mesut olur. Bitmeyen bir mülk bulur. Daimî bir izzet ve yüceliğe erer.¹⁶²

Bismillah, gören, (günahları ve ayıpları) örten; bilen, acele etmeyen; öven, rezil etmeyen; kulun cüret edip işlediği bütün günahları affedip, haline uygun davranan bir kerim Rabbin adıdır. O kadar ki kul, daima isyan ediyor, Hakk olan O Allah ise hiç aldırmandan mağfîret ediyor.¹⁶³

Bismillah, öyle bir şeydir ki, akıllar onu anlamakta kısa kaldı ve durakladı. İlimler aciz kaldı da hayrete daldı. Maarif küçüldü de mahcup oldu. Zekâlar kesildi de dehşet aldı. O, Allah, yüceliğinin anlatılması ile, uhuluk ve güzellik vasfı ile, izzetinin büyüklüğü ile hep ayandır. Bilinir, lakin, ilmin onu ihata etmesi muhaldir. Kendisi görünür, lakin idrâklerin O'nun zatını bilmeleri imkânsızdır. Zatı ma'lum, lakin onun vasfına bihakkın vakıf olmak (işraf) (veya Allah'tan gelen sırları ifşa etmek, verilen bu işraf sırrı ile başkalarının kalbinden geçenleri söylemek) sahih değildir.¹⁶⁴

Sonuç

Bu fikrin emsalsiz parıltısını taşıyan, sözü en sarhoş edici iksirlerden daha ziyade sarhoş edici, asil şahsı, beyanının şan ve şaşaasıyla yüklü, kıvrak anlayışlı, şirin dilli insanın ifadeleri, besmeleye uygun bir lisan olmuştur. Halisane yapılmış bir dua çeşnisini de andıran bu beyanlarında Kuşeyri'nin hangi cümle ve ifadeleri ele

¹⁵⁸ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 334.

¹⁵⁹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 336.

¹⁶⁰ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 341.

¹⁶¹ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 343.

¹⁶² Kuşeyri, Ön. ver., VI, 345.

¹⁶³ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 347.

¹⁶⁴ Kuşeyri, Ön. ver., VI, 355.

alınırsa alınır, damla damla ihlâs ve samimiyet yüklü mânalar kalbe akmaktadır. Allah'ın Zat ve sıfatına ait fikirlerin en güzelini sergilemeye kadir olduğu bu yazıda, Allah'ın isimlerini besmelenin harf, kelime ve cümlesi arasına ustalıklı yerleştirmiş, hiç bezdirmeden hem bir tefekkür dersi, hem bir tasavvuf dersi, hem de Allah'a karşı takınılması gereken en büyük ahlak örneklerini bir kanaviçe gibi işlemiştir.

Kur'an ayetlerinin mânalarının, anlam eksenini hiç zorlamadan, softiyenin kendilerine mahsus hallerini, besmelenin nelere kadir olabileceği gücünü en nefis cümlelerle anlatmıştır. Okumaya başlayınca hemen ilahî nizama, o nizamı kuran Zat'ın bu nizama müdahalesini tam bir tefekkürle hissedip, iç dünyamızda oluşturduğu coşku, derin bir nehir gibi içimizde akmaya başlıyor. Hislerde ve dimağlarda oluşturduğu bu tesir, Kur'an'ın bir ayetinin yorumu ile tam bir Kur'anî hava vermektedir.

Müellif benzerini diğer müfessirlerde pek göremediğimiz bir orijinallikte Besmele'yi tefsir etmiştir. Dolayısıyla tefsir sahasında önemli gördüğümüz bu konuyu bir makale seviyesinde işlemeyi uygun gördük.

ÖZET

Kuşeyri (465/1072), her sûrenin başında yazılı bulunan besmeleyi, o sûreden bir ayet kabul etmiş ve diğer müfessirlerden ayrı olarak, her birini farklı anlamlarda tefsir etmiştir.

Kur'an ayetlerinin mâna eksenini, hiç zorlamadan, softiyenin kendilerine mahsus hallerini, besmelenin nelere kadir olduğunu/olabileceği gücünü en nefis ve en akıcı, dikkat çekici ifadelerle beyan etmiştir. Biz de bu çalışmada, onun, her sûre başında bulunan besmele yorumunu, "besmelenin kaldırılan elfi", "besmelenin ba harfi", "besmelenin isim kelimesi", "besmeledeki Allahî lafzı", "besmelenin er-Rahmani'-rahim bölümü" ve nihayet "besmelenin hepsi" olmak üzere altı başlık altında, tefsiri bir tercüme yapmak suretiyle, farklı sûrelerin başlarındaki yorumları bu altı bölüme ekleyerek bir kompozisyon çıkardık.

ABSTRACT

Kuşayri (465/1072) is of the opinion that the first of all sura (of the Koran) which have a basmala, all by itself for that sura, all by itself a verse. And, as different from other interpreters he had interpreted each verse, as a different. He had explained by verses, behavior of Sufi that peculiar to them, and power of basmala that will be able to do/done the things, with the most excellent, and the most fluent, astounding expressions, without force the meaning axis of Koran's verses. In that research, we constituted short-essay, the interpreter's basmala of Kuşayri which in the first of all sura, under the six sub-division "the removed alif of the Basmala", "the letter ba of the Basmala", "the word of Ism of the Basmala", "the word Allahî in the Basmala", "the section al-Rahman al-Rahim of the Basmala" and finally "all of the Basmala", by way of explanation of Kuşayri's interpret, in suitable manner, to add explanations which we interpreted into Turkish into these six sub-division.